

АКЦЕНТИ

Фондация “П.У.Л.С.”

Проект „Програма за превенция, рехабилитация и интеграция на хора, пострадали и извършители на домашно насилие, и сензитивиране на семейството и обществото по проблема“, реализиран с договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ с рег. №93-00-274/17.08.2021, сключен с Министерство на правосъдието.

АКЦЕНТИ

За "политическото", суб-културата на диалога е общност от равни, които се разпознават като такива. —Е. Левинас (1991:79).

През лятото на 2021 година Фондация "П.У.Л.С." и сдружение "Орион Грид" отвори пространство, в което служители на общини, министерства, НПО, държавни институции, активни граждани, пострадали и техни близки да споделят мислите и опита си за политиките и практиките в страната ни по отношение на домашното насилие и насилието, основано на пола. Получени бяха 552 отговора на 7 въпросника, разпространени в рамките на 3 месеца. Обработени бяха над 1000 страници данни предимно на ниво "дескриптивна статистика". Изготвени са две публикации - пълен доклад от изследването и мониторингова методология. В отделни брифинги представяме резюме на доклада и препоръките на участниците в изследването. Онлайн са налични мненията на респондентите без промени и редакции. Предвид богатите находки и многото посоки, които могат да бъдат поети от читателите, тук представяме основните акценти от заключенията.

Публикацията е направена в рамките на проект „Програма за превенция, рехабилитация и интеграция на хора, пострадали и извършители на домашно насилие, и сензитивиране на семейството и обществото по проблема“ който се реализира с договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ с рег. № 93-00-274/17.08.2021, сключен с Министерство на правосъдието.

1. Теоретична рамка

Категориите *домашно насилие* и *насилие, основано на пола*, които бяха заложи в мониторинговата методология за целите на пилотно прилагане и оценка на политиките и практиките към момента,¹ са извлечени от най-съвременните формулировки във водещите международни документи и обществените науки. Направихме този избор за целите на операционализиране, въпреки че това е в разрез със сегашните държавни дефиниции. Същевременно, очакването ни е, че с този проект ще поставим началото на систематично събиране и обработване на данни за в бъдеще, което изисква въвеждането на колкото се може

¹ Дефинирано за удобство като последните три години и по-рядко - последните пет години. *Бел. авт.*

повече феномени от самото начало на мониторинговата практика за целите на консистентност и осигуряване на лонгитюдна перспектива.

Формите на насилие, които са включени в количественото проучване са:

- Домашно насилие;
- Насилие основано на пола като цялостен феномен;
- Трафик на хора, особено на жени;
- Трафик на и сексуална злоупотреба с деца;
- Ранни бракове;
- Обрязване на женските полови органи;
- Насилие над интерсекс хора;
- Насилие над транссексуални хора;
- Насилие над небинарни хора;
- Сексуално насилие;
- Насилие онлайн и/или включващо нови информационни технологии².

Тази глава от доклада представлява кратък обзор на тези категории и произхода на дефинициите, въз основа на които бяха въведени.

1.1. Насилие над жени и момичета

Декларацията на ООН за елиминиране на насилието над жени дефинира проблема като "...всеки акт на основано на пола³ насилие, който има за резултат, или е вероятно да има за резултат, физическа, сексуална или психологическа вреда или страдание за жени, включително заплахи за такива действия, принуда или своеволна депривация от свобода, независимо дали се случва в публичния или в частния живот"⁴. По дефиницията на Европейската комисия, основано на пола насилие е "насилие, насочено срещу дадено лице поради неговия пол/джендър, или насилие, което засяга непропорционално много лица от

² Оставена беше и отворена опция "други", за да може респондентите да отразят своята реалност при категоризирането, както и за да се уловят нови тенденции.

³ Използваното понятие на английски език е *gender*, което традиционно се превежда на български език непълноценно като пол. Понятието *gender* в международната законова рамка и политики, както и в социологията, културологията и други обществени науки включва биологичните измерения на пола, но и неговите социални, поведенчески, идентичностни и политически измерения.

⁴ United Nations General Assembly (UNGA) (1993) Declaration on the elimination of violence against women. Proceedings of the 85th plenary meeting, Geneva, 20 Dec, 1993

определен пол/джендър”⁵. Домашното насилие включва една от неговите форми - “насилието от страна на интимния партньор”, но и насилие над други членове на семейството, не непременно поради техния пол. Ето защо, в това изследване и съответно, в доклада, използваме и двете понятия, тъй като имат различни обекти..

В продължение на десетилетия тези феномени се разглеждаха основно в рамките на проблематиката “насилието над жени и момичета”. Насилието срещу жени включва различни прояви на злоупотреба с власт и контрол. Това насилие се извършва над момичета и жени поради социалните измерения на пола им или се отнася до форми на насилие, които засягат жени и момичета диспропорционално.

1.2. Насилие, основано на пола

Понятието „джендърно насилие“, което превеждаме у нас като “насилие, основано на пола” се използва в световните документи и научни социологически разработки, за да се обозначи, че корените на проблема са в неравнопоставеността на половете в социален и политически план. Декларацията на ООН за Елиминирание на насилието над жени дефинира проблема като

[...] всеки акт на основано на джендър насилие, който има за резултат, или е вероятно да има за резултат, физическа, сексуална или психологическа вреда или страдание за жени, включително заплахи за такива действия, принуда или своеволна депривация от свобода, независимо дали се случва в публичния или в частния живот.

Насилието над жени се проявява като насилие от страна на интимния партньор (домашно насилие), сексуално насилие и тормоз, трафик на хора (който е предимно на жени и момичета), увреждане на женските полови органи (обрязване) и детски бракове. Във всяка една от тези прояви, насилието може да бъде под формата на убийство (феминицид), пленничество, изолация, принуда, физически актове, психическо насилие, сексуално, икономическо насилие и други, както и може да се отнася до някои специфични традиционни практики като принудителните бракове и убийствата на честта.

Насилие от страна на интимния партньор е всяко поведение от настоящ или предишен партньор или съпруг, което предизвиква физическа, сексуална или психическа вреда. В глобален план, това е най-разпространената форма на насилие, преживявана от жените.

⁵ Вж уебсайта на ЕС, раздел “Gender-based violence (GBV) by definition”, налично онлайн на: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-based-violence/what-gender-based-violence_en (п.д. 04.04.2021 г.)

Сексуално насилие и тормоз: всеки сексуален акт, опит да се осъществи сексуален акт, нежелани сексуални коментари или подхождания срещу сексуалността на дадена личност, ползващи принуда, от страна на която и да е личност, независимо от тяхното отношение към жертвата, в който и да е контекст.

Трафик на хора е придобиването и експлоатирането на хора, чрез средства като сила, мошеничество, принуда или измама. Това гнусно престъпление пленява милиони жени и момичета, много от които са сексуално експлоатирани.

Осакатяването на женските полови органи включва процедури, които умишлено променят или предизвикват вреда на женските генитални органи по не-медицински причини. Отвъд екстремната физическа и психологическа болка, практиката носи със себе си много рискове за здравето, включително смърт.

Детските бракове са женитби на непълнолетни лица (под 18 годишна възраст) като обикновено момичета биват омъжвани за по-възрастни съпрузи. Детският брак обикновено означава край на образованието на момичето, край на занятията ѝ и край на правото ѝ да прави житейски избори. Изследвания потвърждават, че момичета, които се омъжват в детството, са в по-голям риск от насилие от страна на интимния партньор, отколкото отколкото тези от тях, които се омъжват на по-късна възраст.

Специфична форма на насилието над жени, и на домашното насилие, е феминицидът (още известен като феминицид):

убийството на жена понеже даден мъж или мъже, макар че понякога и жени, които приемат мъжки ценности, са я осъдили на смърт под каквито и да било предлози, мотиви или причини, но независимо от това в действителност, и в крайна сметка, защото той или те вярват, че тя е предизвикала (думите, които те често използват са “обидила” или “наранила”) патриархалния ред (по техните думи ‘почтени’ общества) отвъд това, което нейният съдник (често, но не винаги същият човек, който я убива) е подготвен да толерира без да си отмъсти по този начин.

Убийствата при домашно насилие включват убийство от интимния партньор или друг член на семейството, като под “интимен партньор” се разбира: “предишни или настоящи съпрузи или партньори, независимо дали партньорът споделя или е споделял, или не, същото местоживееене с жертвата⁶.”

По данни на UNODC (2014)⁷, от 93 000 убийства на жени в глобален план, 43 600 жени са убити от интимен партньор или член на семейството (близо 50%), докато убитите мъже при такива обстоятелства са 6%. Няма никакви основания и данни да смятаме, че тази

⁶ Определенията са от дефиниции, ползвани в най-новото изследване на проблема в ЕС на Weil, S., Corradi, C., Naudi, M. (2018) “Femicide across Europe: Theory, research and prevention”, издадено от Bristol:Policy Press.

⁷ пак там.

съотношението не е такова в България. Освен това, по данни на EIGE (2017), физическото и сексуално насилие над жени в България е най-жестоко сред всички членки на ЕС, т.е. най-често завършва с тежки последствия за здравето на пострадалата. Убийството на жени и момичета (феминицид) е най-екстремната форма на насилието над жени и момичета. Назоаването ѝ като феминицид е ключово за борбата с нея.

Като отделна форма на насилие се разглежда инфантицида и negliжиране заради пола. В някои държави/региони на света има социално предпочитание за момчета, което води до negliжиране на момичета, в отговор на устойчиви културни традиции, фаворитизиращи момчетата. Това поражда например, аборти на женски фетуси, идентифицирани чрез ултразвук, недохранване на момичета и дори инфантицид (произволно убийство на деца от женски пол или носители на други нежелани характеристики скоро след раждането). Една техника за откриване на проблема е мониторинг на съотношението момичета към момчета и дали то е по-ниско, което говори за нарушаване на естествения ход на раждаемостта.

С напредването на изследванията и разбирането в сферата на насилието над жени и момичета и отделните му форми, тематиката се разшири по посока основаното на пола насилие. Това включва и насилието над други структурно, културно, социално и политически уязвими полове, като се използва понятието “джендър”, което се дефинира от СЗО както следва:

Биологичният пол взаимодейства с джендъра, но се различава от него, тъй като се отнася до различните биологични и физиологични характеристики на жените, мъжете и интерсексуалните лица, като хромозоми, хормони и репродуктивни органи. Полът и джендърът са свързани с, но са различни от половата/джендър идентичността. Джендър идентичността се отнася до дълбоко усещаното, вътрешно и индивидуално преживяване на човека за пола, което може да отговаря или да не отговаря на физиологията на човека или на определения му пол при раждането⁸.

Съответно в изследването бе включено и събирането на данни относно работата по насилие над интерсекс, транс и небинарни хора, т.е. хора, които не определят пола си в термините на само мъжки или само женски. Особено внимание е важно да се отдели на събирането на данни за убийствата на интерсекс деца и диспорпорционалното абортиране на интерсекс фетуси като скрита форма на насилие, която подобно на инфантицида на момичета следва да бъде мониторирана от гледна точка на броя на интерсекс децата в дадена държава и общност.

⁸ Вж уебсайт на СЗО, раздел Health topics, налично онлайн на: https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (п.д. 04.04.2021 г.)

Понятието джендър покрива комплексна сфера в социалните и хуманитарните науки и означава социалните, културните, политическите и психологическите измерения на пола като това включва от една страна динамиките, ролите и стереотипите, отнасящи се до мъже (като доминираща полова перспектива и позиция) и немъже (като неравностойно позиционирани и представени деца, жени и други), а от друга страна - видовете идентичност, сексуална ориентация и сексуално поведение. От тази гледна точка необходимо допълнително осмисляне и дали не е по-подходящо всички те да се асимилират в една по-широка категория на ЛГБТИК+ хората.

1. 3. Други форми на насилие

С навлизането на новите информационните технологии и масовизиране ползването на интернет и особено на социалните медии, все повече се обособява и отделното поле на *насилието онлайн и/или включващо нови информационни технологии*. Този феномен има дискриминационни характеристики на базата на пол, раса, националност, етническа принадлежност, увреждания и пр. и нерядко е свързан с речта на омразата и престъпленията от омраза.

Тази “раздробеност” на понятията, които са заложили в изследването, от една страна усложни задачата и на изследователския екип и на респондентите. От друга страна се очерта интересна и понякога изненадваща картина и на политиките, и на практиките. Неизбежно това оказва влияние и върху самите прояви на явленията.

2. На ниво “система”

На първо място са налице достатъчно доказателства, и достатъчно категорични доказателства, че няма единна система за работа по формите на насилие, които са основани на пол и други динамики на границата на междуличностното и обществено-политическото. Важно е, обаче, те да се разграничат, доколкото домашното насилие и насилието, основано на пола са две коренно различни области, с различни причини, корелации и динамики. Поставянето им под общ знаменател е объркващо и за разработващите политики, и за прилагащите практики. Те изискват разнородни интервенции и рамки на работа, което прави трудни и мониторинга и оценката на работата по тях, тъй като има много малко общо между двата проблема.

От теоретична гледна точка, домашното насилие е проблем, който не би следвало да принадлежи към една категория с насилието, основано на пола. Въпреки че насилието от страна на интимния партньор е форма на насилие, която се припокрива и от сферата на домашното насилие, и от сферата на основаното на пола насилие, домашното насилие е

междупличностов проблем, който не е повлиян в значима степен от политическата динамика на социален феномен, какъвто е джендърът. От тази гледна точка следва да се разделят двата подхода доколкото работата по тях е нужно да се основава на различни интерпретации, разбирания за рисковете и уязвимостите, подходите към превенция, подкрепа на пострадали, достъпа до правосъдие и прочее. Темата за домашното насилие във всичките му форми не е достатъчно изследвана, практиките са ограничени и уменията са развити в някаква степен основно по отношение на насилието от страна на интимния партньор. Не само в България, но в световен мащаб, липсва информация за същността на проблемите, както и като цяло специализирани услуги, за форми на домашното насилие като насилие и злоупотреба между сиблинги (и в детска, и в зряла възраст), насилие над родители (от юноши и в зряла възраст), насилие между партньори в ЛГБТИК+ двойки, насилие над съпруг от мъжки пол и други.

Същевременно, сферата на работа по насилие, основано на пола е фрагментирана като някои от формите на такова насилие са изолирани в други рамки - например, насилието и злоупотребата с деца рядко се разглежда от гледна точка на социалните измерения на пола, както и насилието над ЛГБТИК+ хора. Същевременно, форми на основано на пола насилие, като например трафика на хора, който е преди всичко на жени и момичета, са се обособили като отделни категории. Това са проблеми, които се коренят в обща социална динамика и съответно средствата за адресирането им изискват координирана интервенция на ниво "джендър", т.е. социалните, икономически, психологически, политически и културни измерения на пола. В този смисъл, решаващо е възприемането на стратегията, описана в т.нар. Истанбулска конвенция, предложена от ЕС и ЕК.

Обособяването на работата по различните форми на основано на пола насилие би позволило и задълбочени разработки на политиките и практиките на един техен хоризонтален разрез - т.е. формите на насилие, които са общи между така очертаните категории. Така, следва да продължи усъвършенстването на работата по следните пресечни категории, които вече са започнали да се очертават, но не следва да се разглеждат като от един ред с категориите на насилие, основано на пола, тъй като те преминават напречно през категоризирането им и са под-форми:

- физическо насилие;
- психологически тормоз;
- сексуално насилие;
- насилие в интернет и ползващо нови информационни технологии;
- насилие и злоупотреба с деца;

- културни практики;
- самоубийства;
- и други.

Това задълбочаване в проблематиката би позволило в голяма степен работата по подкрепа и закрила на жертвите, тъй като методът на насилие е определящ и за последствията, и за изработването на план за сигурност на пострадалите.

Към момента системата по насилието, основано на пола започва да кристализира, но на този етап обособяването ѝ е по-скоро интуитивно и - съответно - не е формализирана в ясно диференцирана структура, която да улесни създаването на нужните норми, регулация, култура, отговорности, авторитет и пр. Още повече, че не са налице дори рамката, структурите, координацията, стандартите и процесите, в това число и мониторинга и оценката като възможност за подобряване на ефективността и ефикасността.

3. Убийства, основани на пола

Изследването показва изненадваща липса на ангажираност с фемцида и инфантицида, вероятно свързано и с отчетеното непознаване на самия феномен на убийствата, основани на пола. В последните години се полагат значителни усилия от страна на НПО и активисти за изясняване картината на убийствата на жени заради пола им и е налице значителен напредък в регистрирането и събирането на такива данни. Те обаче се фокусират преди всичко върху броя убийства от страна на интимния партньор и не включват опитите за убийство.

Обширни неизвестни области в България в сферата на убийствата, основани на пола остават по отношение на:

- Инфантицид - изключително скрит феномен, който е свързан с убийства на деца до 1 годишна възраст и често е обусловен или от системна неадекватна грижа за социалната ситуация и психичното здраве на родителите, или от нагласите спрямо пола (джендърицид). Наблюдават се и връзки с основните форми на насилие, като последствие с летален изход - осакатяването на половите органи на момичета, нелегално обрязване на момчета и осакатяване половите органи на интерсекс деца. Този феномен се измерва основно на базата на индиректни индикатори като процент абортирани ембриони от даден пол (женски или интерсекс) и на базата на процентите момичета и интерсекс деца в определени възрасти, които следва да отговарят на биологичните тенденции. Такава статистика изглежда не се събира и анализира, няма и независими изследвания.
- Самоубийства поради пола - също все по-често коментиран проблем в световен мащаб. Не е изследвано в България какъв е процентът нито на самоубийствата сред ЛГБТИК+

хора, нито сред жени, жертва на системен тормоз, злоупотреба и насилие и особено на изнасилване, както и самоубийства от страна на насилници поради вина, особено при извършване на фемицид.

- “Убийства и насилие на честта” - срещат се системно в патриархалните култури. От една страна, България се характеризира с все още преобладаващо патриархална култура с откровено расистки нагласи. Не е изследвано какво се случва в семействата при връзки на български и други “бели” момичета с момчета от други етноси и раси и какви са рисковете в едно нарастващо мултиетническо общество в глобален план. От друга страна, не е ясно какво се случва в много от етническите малцинства, в които има култура на договорени бракове и съответно какви са рисковете. Свързан феномен е този на заливането с киселина, което се практикува поради накърнена чест, обикновено от страна или по поръчка на интимен партньор. Той се разглежда като форма на фемицид, тъй като много често заливането с киселина може да доведе до смърт. В тясна връзка следва да се разглеждат и убийствата заради (реална или подозирана) изневяра, които не само често се срещат в медиите, но и са оправдавани от общественото мнение.
- “Смърт на родилки” - проблемът все по-често се акцентира в светлината на нездравни медицински практики и в световен мащаб. В последните години в българските медии се появиха съобщения за такива случаи. ООН жени настоява за разпознаването на този проблем като фемицид и мониторирането на броя на случаите с оглед разкриването на нужда от усилия за подобряване на родилната грижа.

Можем само да се надяваме, че липсата на споменаване на тези и други конкретни форми на убийства заради пола в изследването се дължи на реалното им отсъствие у нас. По-вероятно е обаче да е наложително въвеждането на задължително събиране на такава статистика, както и специално проектирани методологии за мониторинг и изследване.

4. Категории на НОП

Изследването категорично показва, че най-добре отработени са и политиките, и практиките по домашно насилие (като се има предвид предимно насилие от страна на интимния партньор), различни форми и категории на насилие и злоупотреба с деца, трафик на хора, сексуално насилие и, в последните години, насилие онлайн и/или включващо нови информационни технологии. Важно е да се отбележи, че - разбира се - работата и по тези категории предстои и е належащо да се изследва в повече детайли и да се подложи на подобрене. По-скоро тази находка означава, че са налице дългогодишни целенасочени усилия за създаването на основи на работа по тези категории.

Трябва да отчетем, че тези области съвпадат с категориите насилие, основано на пола, за които са налични най-много източници на финансиране. В този смисъл, задължително е осигуряването на съответни ресурси и за категории на насилие, които имат спешна нужда от повишаване на ефикасността и ефективността на мерките. Такива са особено убийствата, основани на пола, и станалите пандемични ранни бракове и насилие над ЛГБТИК+ хора.

Важно е да се отчете също, че основните двигатели на разработването на мерки, стратегии, политики и практики, според изследването, е наличието на задължителни и препоръчителни политики, както и на финансиране по програми и проекти на ниво ЕС/ЕК. Предвид това, естествено е най-стимулираните мерки да отразяват потребностите на “развитите” демокрации и на национално ниво да изоставаме в сферата на проблеми, които в голяма степен са адресирани системно от добре развити структури и процеси в “Западна” Европа (макар и да остават проблемни). Като такива неслучайно се очертават превенцията, достъпа до правосъдие, преследване и наказание, компенсации и обезщетения, приобщаване и достъп на маргинализирани групи, убийства заради пола, ранни бракове, насилие над ЛГБТИК+ хора и осакатяване на женските полови органи.

Ключово внимание предизвиква ролята на НПО-сектора, включително високите нива на експертност, подчертани от находките. Дисбалансът спрямо подготвеността и участието на държавните структури неизбежно води до по-слабо развити и политики, и достъп до правосъдие, до степен на определени като липсващи такива в много от изследваните категории. От една страна е възможно този дисбаланс отново да е свързан с наличието на предимно съюзно влияние и слаба ангажираност на държавата и общината чрез бюджети. От друга страна е разработването на практики и политики на проектен принцип. Проектното програмиране не е характерно за функционирането на държавните структури, но и не позволява приемственост и континуитет в мерките - често се докладва, че работи “на парче” и само в рамките на даден проект. Така, парадоксално, НПО секторът функционира със значителна преднина, докато реално справянето с проблема на основаното на пола насилие изисква преди всичко политически ангажименти на държавно ниво и интервенции от страна на предимно държавни сектори - образование, социални грижи, здравеопазване, юридическа система.

5. Видове интервенции

Изследването категорично показва, че най-добре развити са практиките по подкрепа на пострадалите от насилие - но в НПО сектора. Въпреки че са изследвани като една категория интервенция, за в бъдеще е важно да се отделят практиките (и политиките) по подкрепа от тези по закрила. Мерките и разбирането на закрилата като специфичен подход се очертават като

сериозна проблемна област. Това вероятно има тясна връзка и с тежестта на последствията от насилие, включително нередко летален изход.

Тревожни са и находките в сферата на разработването на превантивни мерки, особено по отделни “непопулярни” категории насилие. Това се отнася и за практиките, които се очертават като неразработени, незадълбочени и неосновани на доказателства, и за политиките, които се свеждат до разпространяване на информация и “беседи”. Очертава се липса на яснота, и съответно акцент при разработването и на политики, и на практики за необходимостта от задълбочена работа с нагласите, обществените отношения, социалните структури, дискриминацията и неравнопоставеността, както и за еманципация на немъжете - ключови елементи в основата на джендърното насилие.

Резултатите от разделите на въпросника по превенция позволяват да се разграничат три вида разбиране за “политики по превенция” от гледна точка на:

- Регламентация (документите, които формулират политика по превенция) - такава рамка липсва, и както отбелязва един от респондентите се спазват евентуално тези, отнасящи се до домашното насилие, трафика на хора и сексуално насилие (по-малко вероятно) или респондентите възприемат за целите на въпросника разбиране на политиките като подходи;
- Подходи (техники, стандарти и принципи на добра практика) - голяма част от респондентите не успяват да ги формулират като се позовават на неинформираността си, но е възможно и голяма част чисто практически да не са имали възможност да ги формулират поради липса на време, умора от дългия въпросник и др.
- Видове превенция (първична, вторична и третична)- доколкото респондентите са успели да предадат, макар и в крайно недостатъчна степен, разбирането си за превенция, прави впечатление тенденцията да се посочват елементи на вторичната превенция, което би следвало да е по-скоро предмет на въпросника за подкрепа и защита на жертвите.

Тези видове превенция следва да се разграничат по-категорично в следващи мониторингови инициативи, както и при разбирането и на политиките и на практиките по превенция.

Изследването установи, че най-големи и належащи са проблемите в сферите на правосъдието и на пресечността. Изключително ниско са оценени от респондентите мерките за преследване и наказаниена извършителите, достъпа до правосъдие, и до компенсации и обезщетения. Мерките за закрила на теория са високо оценени, но на практика са подчертани редица проблеми и трудности - като водещ фактор се очертава липсата на програми за работа с извършители на насилие, но и неподготвеността на служителите на реда.

Респондентите подчертават и трудностите по отношение на всички маргинализирани групи. Подчертава се, че на теория достъп и адекватност на нуждите са налице, но приложението е неуспешно. В най-голям риск са посочени хората с психични увреждания - особено по отношение на достъп до правосъдие. На второ място, по отношение на специфични категории НОП като трафик на хора, ранни бракове и насилие над транс хора, в риск от неподходящи практики и твърде висок праг на достъп се очертават представителите на ромския етнос. Очертават се и важни уточнения по посока работата за хора с физически увреждания, включително и достъпна физическа среда за ползването и на услуги, и на правосъдните органи.

6. Връзка със средата

Наблюдаваното от респондентите психологизиране на работата по насилието, основано на пола, е феномен не само в България. От една страна, софистицираното разбиране на динамиките на отношенията с насилие, на подбудите за упражняване на насилие и на лечението на травмите е задължително. Тези аспекти на практиките у нас са и високо оценени от респондентите, макар и по отношение предимно на капацитета и практиката на НПО. От друга страна, прави впечатление, че основните посочени фактори за неработенето и на политиките, и на практиките са предимно свързани със средата. Това включва не само нагласите и информираността на обществото, но и негови базисни градивни структури като семейството и образованието. Като ключова се очертава ролята на цялостния политически и икономически климат, който влияе негативно и е извън контрола и обхвата на съществуващите практики и политики.

Това наблюдение изисква насърчаване на дейности, свързани с по-широките полета на дисциплини като антропология, социология, културология, педагогика, политология, статистика, икономика и дори маркетинг, графичен дизайн и реклама, адаптирани към социални феномени и каузи. Започва да се появява и тенденция към включване на обществото чрез активисти и активистки групи и техните солидарни подходи.

От тази гледна точка е важно да се промени културата и в НПО, и в публичния сектор по посока "отварянето" и към други професии, специализации и обяснителни рамки. Същевременно това изисква значително разширяване на наличното финансиране, така че да не бъдат отслабени вече съществуващите и крайно необходими практики в сферата на психологическата работа, социалните дейности и юридическата работа.